

H
2499

MAGYAR KÖZTUDOMÁNYOS AKADÉMIA	
ÁLLAMTUDOMÁNYI KARA.	
1358.	45/46 szám.
Évk: 1946 évi június hó 13. n.	
Érték: _____	
dr. melléklet, tértel: _____	

**Rendszertulajdonságok vizsgálata a liberális
és tervezdsságban.**

Közgazdaságtudományi doktori értekezés.

Irtta:

Zoltán Botur'

jogszigorló.

1358

45-46

XIV. 7899. - 1946 május 16 II. t. államtud. - st. br.
" 8000. - " - június 19. - I - " - st. br.

Rusd., Borond m.; 1923. II. 4.

avatórni órákat 1627 / 1945-46.

Rep: 1946. vii. 19.

Bizáltna kiadom:

A 2439

Dr. Földesly-kardos F. br.

" Bogály E. br.

professzor megalak.

Debrecen 1946. június hó 14. én.

Előadó
F. I. Debrecen

Alfredom eljegyzés.

Eljegyzés, eljegyzés - Földesly-kardos

1946 - június 17.

Földesly-kardos

A világtörténelem meggyőz minket arról, hogy az emberiség történetének kezdete óta lezajlott háborúk nagy része, ha nem is kizárólag anyagi okok eredménye volt, de az egyéni becsület, a hatalom kérdése, nemes eszmények vagy alacsony rendű emberi ösztönök és érzések mellett az esetek igen nagy számában az anyagi érdekeltségnek is nagy szerepe volt a háborút keletkeztető okok között. Természetesen a régebbi korban az anyagi érdek a foglalásban, hódításban vagy zsákmányolásban jelentkezett, míg a gazdaság fejlett világában piacokért, kikötőkért, közlekedési utakért, csatornákért etc. "szokás" háborút viselni.

Az államoknak az 1914-es világháború előtt a forrongó szocialis ellenhatás leküzdésére az uralkodó gazdasági rendszer minden eszközét igénybe kellett venniük és a termelés fokozására, a kereseti viszonyok megjavítására, valamint a fogyasztás lehető olcsó ellátására olyan kereskedelmi, vám- és gyarmatpolitikai, nemkülönben világpénzügyi intézkedéseket kellett tenniük, amelyeket ha keresztül vittek - márpedig a lét-ről lévén szó, keresztül is vitték - elkerülhetetlenül össze kellett ütközniük.

Európa mellett a világ gazdasági forgalmába más külterjes világrészek is bekapcsolódtak, amelyek nemcsak olcsó mezőgazdasági termelvényeikkel, hanem fejlődő iparaik tömegcikkeivel is előzönlötték az európai piacot. Ebből a tényből, valamint az antiszocialis tőke-gazdasági rendszer szigorú érvényesítéséből keletkezett Európa vallsága, ebből pedig a gazdasági és szocialis bajok tömege.

Az a légkör, amely a világháború után keletkezett, semmiképpen sem volt alkalmas arra, hogy a nemzetközi megértést előmozdítsa. Ebben a légkörben igen nehéz feladatnak bizonyult volna a népek közötti gazdasági és kulturális érdekközösség kiemelésével egyfelől a hypernationalis államok autarchikus, separatív jellegű törekvéseit és az új államok keletkezése által magasra szökő sovinizmust ellensúlyozni, másfelől bel- és közgazdasági vonatkozásban a szocialis alapszinezetű gazdasági organisatio felépítése érdekében a kapitalistikus és szocialdemokratikus polusok között a meggyőzés eszközeivel hidat építeni.

Anarchikus elemek a tőke-
gazdasági rendszerben. A klasszikus közgazdák

egyike: Rikardó Dávid már kora gyermekéje idején foglalkozott tőzsdeügyletekkel. A tőzsér szelleme jellemzi a klasszikus közgazdasági iskolát. Ez a mentalitás a tőke egyéni haszontörekvéseit a gazdasági élet szocialis szem-

pontjai fölé helyezi és ezzel az emberiség gazdasági szükségleteinek mértékét és sorrendjét nem veszi tekintetbe. Ugyancsak figyelmen kívül hagyja ez az irányzat az áruforgalomnak és a fogyasztásnak a közérdek által megkívánt ökonomiáját is.

Az állam a legujabb időkig az egyén szabad tetszésére bizta, hogy mit és hogyan termeljen, mit és hogyan hozzon forgalomba és mit és hogyan fogyasszon. Másszóval; az egyén tetszésére, sőt önkényére az azon nyugvó szabad versenyre, valamint a kereslet és kínálat ár-szabályzó hatására bizta a termelés és a szükséglet kielégítés meghatározását. Mi volt ez valójában? A gazdasági élet alapját képező társadalmi szempontoknak a gazdasági rendszerből való egyszerű kihagyása. A szocialis szempontnak a gazdasági rendszerből való száműzése természetesen éreztette hatását.

A termelőeszközök birtokában lévők minden olyan termelésre mintegy rávetették magukat, amelynél profitot reméltek. Természetes - szempontjukból, hogy az olyan termelést favorizálták, amely a legtöbb haszon reményével kecsegtetett, s nem volt szempont az, hogy a nép széles rétegeinek szükséglete ki legyen elégítve és hogy csak annyit produkáljanak valamely iparcikkból, amennyire szükség van. A szükségletek nagyságának, terjedelmének közérdekű figyelembe vétele és a termelésnek ehhez szabott irányítása ebben az időben ismeretlen volt. Ha több élelmes üzletember jött rá valamely iparcikk keresettségére és sejtett csábító hasznot a termelésből, az illető iparcikkból tultermelés állott elő. A tultermelés esetében pedig a közérdek hátrányára munkát pazaroltak, mert a "tultermelt" produktum előállítására fordított munka a hiányzó javak előállítására lett volna fordítható.

Az anarchikus jellegű gazdasági rendszer a világgazdaság kifejlődésével odavezetett, hogy a nagytőke igyekezett olyan területeket felkeresni, ahol a föld még őserőben volt, ahol kevés befektetéssel nagy haszon volt remélhető, ahol az igénytelen emberek alacsony munkabére révén a produktumok feltétlenül versenyképes áron voltak előállíthatók. A haszonéhes tőke előtt közönbős tény volt az, hogy a régi gazdasági területen a szükségletek mérvéhez arányított elegendő termelés volt -e, vagy sem, hanem egyetlen törekvése az volt, hogy az új termelési területen fel vegye a termelést, amely a régi terület termelésével szemben versenyképes és több hasznot biztosít.

Az a tény, hogy az ipari tőke a nagyobb haszon reményében távoli tőkeszegény országokat keresett fel, rendszerint odavezetett, hogy az ellenséges hatalmak egymással találták

magukat szemben. Az ipari nagytőke az állam részéről is támogatásban részesül, s kifejlődik az iparimperializmus, amely egész diplomáciai gépezetével és militarizmusával jelentkezik az érdekharcban. Az összes hatalmi, politikai és anyagi eszközök igénybevétele mellett a propaganda és a kémszervezet működésén keresztül a helyzet annyira élesedik, hogy a fegyveres viszály elkerülhetetlen.

A kapitalisztikus gazdasági irány, amely nem az emberiség valódi szükségleteit tartja szem előtt, hanem csak a haszonbiztosító áru elhelyezésre törekszik, akár a kultúra emelése révén keletkeztetett új szükségletekkel, akár erőszakos piachódítással, óriási fejlettségi fokra emelkedett.

Az 1914-es háborút megelőzőleg a nagymérvű verseny és a gazdasági erő kifejtés, amelyet az európai nemzetek a fegyverrel biztosít-

tott béke idején értek el, ahhoz a határhoz ért, amikor az emelkedő termelés és az ahhoz szükséges fogyasztás sem a fogyasztók számának, és igényének emelkedésével, sem a fegyverek tekintélyével hódított idegen piacokkal nem volt többé összhangba hozható.

A világháborút megelőzőleg az államok főtörekvése az volt, hogy minél hatalmasabb fegyveres erőt állítsanak a nemzet közgazdasági expansiójának védelmére és hogy a fegyveres béke fenntartása mellett a fegyverek fenyegető erejét gazdaságpolitikai téren a végsőkéig kiaknázzák. A gazdaságilag és haderő tekintetében gyengébb népekkel szemben főcél volt olyan kereskedelmi szerződéseket kötni, amelyek a gazdasági békét fenntartották ugyan, de minden esetben a hatalmi súly érvényesítése mellett jöttek létre, úgy, hogy abból a gyengébb fél mindig kárt szenvedett.

Vámpolitika az ipar-
imperializmusban.   Annak az általános törekvés-

nek, amely ezt a kort jellemezte, természetes velejárója volt az a vámpolitika is, amely azt a célt szolgálta, hogy az idegen nyersanyagot olcsón szerezzék meg, saját nyersanyagukat maguk dolgozzák fel és ipari termelvényeiket külföldön értékesítsék.

Ez a törekvés, amely a hirtelen fejlődő új gazdasági területek versenyének nyomása alatt egyre inkább nehezzé vált, a gazdaságilag vezető hatalmakat arra ösztönözte, hogy céljukat az agrárbeviteli vámok emelésével és idegen államokban az ipari termelvények vámjának leszállításával igyekezzenek elérni, másfelől, hogy azokba az államokba, ahol az ipari termelés nyereségesebb, dolgozó tőkét vigyenek ki.

Ha ennek a gazdaságpolitikai rendszernek a mérlegét kívánnók elkészíteni, min-

denek előtt meg kellene állapítanunk, hogy az áru és a tőkekivitel közgazdasági jelentősége sokkal kisebb mint az azt szorgalmazó imperialisztikus politika követői hiszik.

Az európai exportkvóta ebben az időben jelentős emelkedést mindeme törekvés ellenére sem mutat, viszont a belföldi piac fogyasztó kapacitása az intensivebb termeléssel és a kultúra fejlődésével arányosan növekvő igények folytán igen nagy mértékben emelkedett.

Az export kereskedelem erőltetett fejlesztése eszerint nemcsak azért nem tekinthető helyesnek, mert előbb-utóbb háborus összetűzésre vezet, hanem azért sem, mert a kivitt tőkének a belföldön való elhelyezése, ha kisebb haszonnal is, je nagyobb gazdasági eredményekkel járna.

Ha figyelembe vesszük, hogy a tőke-export kedvéért hatalmasra fejlesztett haderő

költségei felülmulják az imperialista gazdaságpolitikával elért hasznot, azt kell mondanunk, hogy aránytalan áldozatokat hoz tulzott erőfeszítésével a gazdasági és nemzetközi béke rovására.

Az új gazdasági rend. Az ipar nemzetközi decentralizációja import államoknak ipari államokká való átalakulása és nem kis részben a belföldi piac fogyasztókéességének nagyfokú emelkedése következtében az imperialis gazdaságpolitika általános közgazdasági érdeket nem szolgál, hanem inkább egyéni érdekeket.

Természetes a mondottak alapján, hogy ez a gazdaságpolitikai rendszer a ma egyre inkább a közösségi szempontok uralma alá kerülő belföldi közgazdaság érdekeivel quadránsnak nem mondható.

A fentvázolt rendszer röviden és egyszerűen szólva antiszocialis, tehát társadalomgazdasági érdekek szempontjából helyesnek

nem ítélhető.

Ennek a - mondhatjuk - konzervatív, antiszocialis közgazdasági rendszernek gyökerei a merkantilista és klasszikus közgazdasági iskola eszmetalajába nyulnak. Az olyan közgazdasági politika, amely nem veszi figyelembe az ipar nemzetközi decentralizációját, a kiviteli lehetőségek korlátozódását és a közgazdasági organizáció szocialisabb berendezésének követelményei elől kitér, gazdasági, sőt fegyveres háborut is idézhet elő.

Az anarchikus jellegű kapitalista gazdasági rendszert, melyben kizárólag a profit-éhség fantáziája által vezéreltetik a termelés és indirekte a fogyasztás is, s egyetlen célja a nagytőkés profithozamot biztosító tulprodukciónak piacot találni, fel kell váltania a nemzetek természetes evolúciójával együttjáró szempontokat, a népek életterének kibővülését és

a közgazdasági életben a társadalomgazdasági érdekek fokozottabb honorálását keresztülvivő, új irányu gazdaságpolitikának.

Szocializmus. Az elmondottakból következik, hogy a nagytőke egyeduralmát a szocializmusnak kell megdöntenie. A szocializmusnak a gyakorlatban érvényesülő egyetlen formája a munkásszervezeti volt, amely élesen kidomborította az ellentétet a burzsoá társadalom és a proletariátus között.

Ez a szocializmus a tőke, a szellemi munka és az egyéni érték elsőbbségét kétségbe vonva, sőt tagadva, a fennálló gazdasági rendet alapjaiban kívánta megdönteni és az általa óhajtott új gazdasági rendszert a fizikai munkások egyoldalú osztályérdekeire kívánta felépíteni. Ez a szocializmus nem vette figyelembe, hogy ha az u.n. munkásszervezeti rendszer meg is dönthetné az antiszocialis nagy-

tőke uralmát. a munkásérdekeket feltétlenül összhangba kellene hozni az egyetemes emberi érdekekkel.

A marxizmus, mely ennek a munkásszervezeti szocializmusnak - úgy mondhatnánk - a rendszeri kiteljesedése, szintén nem dolgozhat a harcosszocializmus egyoldalú eszközével, hanem a kormányzó szocializmus generalis társadalmi és kulturális érdekeket szolgáló eszközeivel. Élet, vagy, hogy úgy mondjuk, kormányképes csak az a szocializmus lehet, amely a gazdasági érdekek széleskörű kielégítését és az egyetemes emberi haladást harmonikusan szolgálja.

A szociáldemokracia osztályharcai és nemzetközi jellegével szemben az új szociálgazdasági reformok különböző nemzeti alakjainak vezérelveiből összetevődő új, az általános emberi haladásnak és a szellem uralmának is kedvező szocializmus a jövő, melyben az osztály

öntudatot felváltja a népközösségi, a nemzeti öntudat.

Magánérdek - közérdek. A gazdasági rendszernek a társadalmi érdekeknek megfelelő irányban való fejlődése maga után vonja a tőke gazdasági hatalmának és vezető szerepének csorbulását, közelebbről a munka javára való korlátozását és az általános közérdekű szempontok alá való rendelését.

A közérdekű szempontok a magánérdekkel nem mindig állnak összhangban. "A pillanatnyi konjunkturáknak, vagy egyéni nyereségeknek és nagy magánvagyonoknak a társadalomra nézve improduktív módon való összeharácsolása céljából történő kihasználása nagyon sokszor ellentétben áll a közérdekkel." /Balás Károly: Politikai gazdaságtan I.r. 104 old./

A magánérdek az egyén öncélú gazdasági lényei mivoltát, "a közérdek....legtöbbször

a társadalom javát akaró előrelátás, a fejlődés, a kedvezőbb jövő biztosítás érdekeit hozza kifejezésre....." /Balás Károly: ugyanaz a mű, ugyanott./

Az egyén érdeke azt kívánja, hogy használjon ki minden lehetőséget a maga számára. A tőke egyoldalú haszonszerzési szempontját érvényesíteni törekszik és ennek az új gazdasági irányzat a termelésnek a szükségletekkel való összhangba hozatala és a tőke kizárólag haszonszerzésre irányuló törekvése alól való függetlenítésével kíván gátat vetni. Nem jelenti ez természetesen az individualis jellegű tőketermelési rend megszüntetését, hanem a közérdek szempontja által kívánt, sőt parancsolt szabályozását, s a produktív tőkealkalmazás társadalmi érdekekkel harmonikus korlátozását.

Az a gazdasági irány, mely feladatául tüzi a kereslet és kínálat anarchikus áralakító és profitot eredményező uralmát megszüntetni,

nem akarja a magántőkét, annak jogosultságát megtagadni, sem pedig a magántulajdon jogintézményét megszüntetni, mert a magánhaszon és a magántulajdon a munka rugója, a munkakedv inspirálója és az egyéni tehetség jutalmazója, melyre, mint a gazdasági élet tökéletesedő kulturformájának biztosítékára feltétlenül szükség van. A helyes az, ha ezek a társadalmi érdekek védelme érdekében fokozottab ellenőrzés alá vevetnek.

A helyes szocialis irányt talán akkor jelölnők meg, ha azt mondanók, hogy az egyéni szabad gazdasági cselekvőséget a társadalomérdekkel azonos köztevékenységgel olyképen összhangba hozni, hogy a szocialis egyensúly és a gazdasági megbékélés valóra válják.

Valóságos és "kitenyészített"
szükségletek. Említettük, hogy a tőkegazdasági

rendszerben a termelés a fogyasztással nem áll arányban, ahhoz nem alkalmazkodik, mert egyetlen

irányítója a haszon. A termelésben nem a tényleges szükségletek jutottak vezető szerepbe, hanem a termelő tőke profitvágya által diktált fantasztikus igényt keletkeztető törekvés. Mesterséges igény, ill. szükséglet öbresztéssel igyekszik a tőke drágán értékesíthető cikkeihez fogyasztókat találni.

Az újabb irányú gazdaságpolitika ezt az állapotot olyképp szünteti meg, hogy a primár szükségletek kielégítésére szükséges javak megfelelő mérvű termeléséről gondoskodik, a kevésbé szükséges áruk előállítását pedig a közjavára szolgáló megterheléssel sújtja.

Az utóbb mondottakkal egyszersmint azt is kimondtuk, hogy az egyéni izlés ezerfélesége ellenére is valamely társadalomnak a fogyasztás terjedelme és minősége tekintetében jelentkező igénye nagymértékben befolyásolható. Nem közömbös az, hogy a társadalomban jelentkező igények alakulására a tőkegazdasági rendszer nyereszkesedési szelleme, vagy a tervgazda-

ság szocialis aequivalentiát megvalósítani törekvő rendszerének a szabad verseny helyébe tervszerűséget és szabályozott rendet vivő szelleme gyakorol irányító, "terelő" befolyást.

Nem vonható kétségbe, hogy valamely gazdasági rendszer jellege determinálólólag hat az illető rendszerben és rendszerrel élő nép gazdasági gondolkodás módjára, izlésére és szükségleteinek alakulására is, kiváltkép pedig a szükségletek fontosság sorrendjének megállapítására, ill. megítélésére.

Lehetséges tehát a fogyasztás tervszerűsítése és irányítása is és a fogyasztásnak nevelő, tanácsadó tevékenység révén való befolyásolása eredményezhet olyan, ha nem nagyobb hatást, a szükségletek alakulására, mint a zaklató kinalattal járó alacsony árszint.

Természetes dolog, hogy a fogyasztás befolyásolásánál a közgazdasági érdekek mellett figyelembe veendő a közművelődési, közegészség-

ügyi és a morális szempontok is. A tőke, vagy forgalmi gazdasági rendben mindezeket a szempontokat a tőke nem, vagy igen kevésbé vette figyelembe, a fogyasztók izlésének irányítása a nyereszkesedés által történt. Valamely pálinkaféleség különös propagálása, az alkoholfogyasztásra való ösztönzés lehet kívánatos és helyes a magánprofit szempontjából, de a nép iszákosságra való hajlamosítása a közérdek és a morál szempontjából kívánatosnak nem mondható.

A fogyasztás - úgy mondható - irányváltozása a művelődés emelkedésével és a foglalkozás jellegével is szoros összefüggésben áll. A kultúra emelkedése a fogyasztásnak táplálkozási részét csökkenti és egyéb kiadásoknál emelkedést eredményez. A falun élő földműves népség városba vándorlása szintén kihat az igényalakulásra, mert alig vonható kétségbe, hogy a nagy fizikai erőkifejtést kívánó mezőgazdasági munka

mennyiségileg és minőségileg más táplálékot igényel, mint a kisebb erőfogyasztással járó ipari vagy intellektualis munka.

A kulturfok emelkedése szintén igénykeletkeztető hatású, a tömegárakra irányuló vevőképesség csökkenésre közvetlen befolyást gyakorol. Jellemző példa erre a rádió, amelyre csak jó egy évtizede is alig, vagy semmit sem költöttek az emberek. A fogyasztás kvalitatív változása a tömegcikkekre irányuló vevőképességet azért befolyásolja, mert az új igények kielégítése után kevesebb anyagi eszköz marad a régi igények fedezésére.

A fogyasztás irányításánál a gazdasági vonatkozások mellett a népegészség szempontjai is figyelembe veendőek. Az emberi szervezet felépítéséhez szükséges alapanyagok /kenyér, tej, cukor, sajt etc./ fogyasztásának csökkenése, ill. csökkentése, ha az nem gondos megfontolás alapján történik, a népegészségre nem hat előnyösen.

A fogyasztás irányítása, ami pontosabban a vevőképességnek a közgazdaságilag legkivánatosabb pontra való központosítása, az irányított gazdálkodás parciális /a gazdasági körforgás fogyasztási szakaszára eső/ feladata. Amikor a fogyasztás tereléséről szólnak, nem szabad felednünk, hogy az individualis széttagoltság gondolata által átfűtött gazdasági irányt felváltó gazdasági egységben, egyesült célkitűzéssel fejlődő emberi kollektívizmus gondolatának előretörésével járó átalakulás szükséglet és szükséglet - sorrend átalakító hatásával állunk szemben.

A tőkegazdasági rendszer

előnyei és hátrányai.

A tőkegazdasági termelési rendszer és kereskedelem a gazdasági javakat kielégítő mennyiségben állítja elő, vagy ha elegendőt termelni nem tud, a szükséges mennyiséget külföldről hozza be. Ez kétségkívül nagy előnye ennek a rendszernek. Nem nevezhető azonban előnyös oldalának az, hogy a termelési és

kereskedelmi tevékenységet, valamint a fogyasztást is a magánérdek dirigálja. A közérdekű korlátozástól mentes termelés és kereskedelem a verseny révén azt eredményezi, hogy a gazdasági javaknak olyan mennyisége állittatik elő, amelynek felvételére a fogyasztás képtelen, vagy kizsákmányolási célzatu termeléskorlátozás révén túl kevés áru kerül piacra. Így áll elő az előbbi esetben az export-kényszer, az áruk olcsó áron való kiszórása /dömping/ utóbbi esetben pedig az áru uzsora./Kartellek/ A nem szükséges javak előállítására fordított munka eredményét a termelési költségen alul is elkeli adni a tőkésnek, hogy az előállított árkülönbözetet, ill. veszteséget a belföldi fogyasztóval fizettesse meg, ill. mesterséges áruniányt idéz elő, hogy a fogyasztóknak tetszés szerint diktálhassa az árakat.

A szociális "fegyelmet" nem ismerő

24.

töketermelési rendszer tehát, mint látjuk olyan javak termelésére veti magát, amely hasznot hoz, a termelést nem a szükségletek prioritási sorrendjében rendezi be. Az önkényes, irányításmentes termelés tehát járhat munkapazarlással, árubőséggel, vagy árupazerlással, valamint ezeknek az ellenkezőjével. A tőke magánérdeke gyakran tette szükségessé bizonyos üzemek, sőt üzem-komplexumok leállítását csak azért, hogy az illető árucikk össztermelésének csökkentésével a megmaradó termelési produktumoknak monopol árakat biztosítson. Sőt a tőke szempontjából fölös árumennyiség denaturálásától sem riad vissza, valamint annak megsemmisítésétől sem /Igy volt ez a dekonjunktura mélypontján a 30-as évek elején/. A tőke szociális érzéketlenségét aligha lehetne mással úgy bizonyítani, mint azzal a ténnyel, ha figyelembe vesszük, hogy évente az éhennalt embermilliók

háromszorosának ellátására elegendő élelmiszert denaturáltak, ill. semmisítettek meg a vázolt célból.

Gazdaságfejlődés - társadalomfejlődés. Nem szorul bizonyításra, hogy a társadalmi élet a gazdasági életberendezésen nyugszik. A gazdasági élet formálódása pedig főképen a gazdasági javak előállításának módjától és mennyiségétől, vagyis a gazdasági termelés rendszerétől függ. Kétségtelen, hogy olyan gazdasági reformmal kísérletezni, amely a gazdasági termelés folytonosságát és fejlődési lehetőségét komolyan érinteni nem lehet nélkülül, hogy a társadalmi forradalom lehetősége ne következhetne be.

A tőkegazdasági rendszer védelmezői a társadalmi szempontok fokozottabb érvényesülésétől az egész fennálló gazdasági rend létét féltik, viszont az is bizonyos, hogy a szélső szocialista felfogás a fennálló kapitalisztikus rendszer olyan fokú átszervezését tűzte céljá-

ul, hogy annak ker szülvitele esetén a termelésben és a forgalomban átmenetileg bémulás állhat elő. Önként adódó megoldás az, ha a kapitalista és a szocialista felfogás között megállapodás jönne létre a helyes gazdasági reform tekintetében.

A kapitalisztikus gazdasági rendszerben a termelés és forgalombahozási technika tökéletesedése által a javak előállítása és ezzel kapcsolatosan az árucseré módja és mértéke bel és külföldi vonatkozásban odavezetett, hogy a tőke magánérdeke és a társadalom érdeke összeütközésbe került.

Ellentétes gazdasági rendszerek. Ha figyelemmel kísérik egyes gazdaságpolitikusoknak a kérdést érintő tudományos vélekedését, mely szerint a hatalmi és jogállamtól a jóléti és kulturállan felé való fokozatos fejlődésnek vagyunk tanui, úgy nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy a szociális szempontok

érvényesülése egyre fokozottabban észlelhető az állami cselekvésekben is. Ez a fejlődési folyamat bizonyára egymással ellentétes gazdasági erők szabad érvényesülésének, de nem kisebb mértékben az emberi belátásnak és szervezőképességnek is az eredménye. A társadalom érdekének a szempontja egyre inkább érvényesül az egyéni szabadsággal szemben s ez már bizonyos fokig a tervszerűség uralmát jelenti a személyes egyéni erők felett.

Látjuk, hogy a két ellentétes gazdasági rendszer a kapitalizmus és a tervgazdasági feltűnő különbségeket mutat, mert a kapitalizmus az egyéni szabadságon, a szabadversenyen és a nemzetközi munkamegosztáson alapul, mely voltaképpen anarchikus jellegű, társadalomellenes, a fegyelmet és az egyenlőséget nem szolgálja.

A tervgazdálkodási rendszer a köz, a társadalom érdekeit igyekszik érvényre jut-

tatni, ennél fogva természetes, hogy éles ellentétben áll a liberalis rendszer vezérgondolatával; a nyereszkeskedéssel.

Vizsgálódásaink során eddig is említettük a tőkegazdasági rendszer azon megnyilatkozásait, amelyeken keresztül a közérdekkel ellentétes alapelvei felismerhetők, s erre vonatkozó megállapításainkat a tervgazdasági rendszerrel történő egybevetés során tettük.

A liberalis rend. Nézzük ezek után, hogy ez az antiszocialis, liberalis gazdasági rendszer miből alakult ki és lett naggyá.

Tőkegazdasági termelésről a hitel, a kamatozó kölcsönök bevezetése óta beszélhetünk. Az ipar és a kereskedelem a hitel útján nyert tőke által fejlődött naggyá. Így alakult ki a nemzeti ipar és a nemzeti piac. A nemzetgazdaságtan történetében több korszak ismerhető fel. Első a céhek kora, amelyben az állami onnipotencia gazdaságpolitikája érvényesül. A

második korszak a tulfejllett individualizmus kora, amelyben a nemzeti elv egyre halványult. Harmadik korszaknak tekinthető az, amelyben a nemzeti gondolat közgazdasági vonatkozásban is érvényesül, s a gazdasági életben a szociális szempontok fokozottab méltánylásra talál-
nak.

A régi, állami onnipotencia jegyében álló gazdasági rendszert a francia forradalom döntötte meg, mert a gazdasági életbe való beleszólást kizárta és a személyes kötöttség helyébe a szabadságot, a kiváltságok helyébe pedig a jogegyenlőséget és a gazdaság összes területein a korlátlan individualizmust hozta be. Ez a forradalmi ujtás a gazdasági szabadságnak ilyen korlátlan elismerése által biztosította az egyén számára az állami beavatkozásmentes, korlátlan kereseti tevékenységre való jogosultságot.

A tőkegazdasági rendszerben uralkodó

gazdasági szabadság tehát forradalmi eredetű. Ez az eredet megnyilvánul a rendszer többször érintett anarchikus jellegében is. Mert mi a tőkegazdasági rendszer? Az a gazdaságpolitikai systema, amelyben a termelés olymódon történik, hogy a tőke vezetése mellett a termelési eszközök kevés vállalkozó kezében egyesülnek; munkára tőke nélküli munkásokat alkalmaznak és a saját szükségleteiken felüli mértékben piacra termelnek. Ez a termelési mód a gazdasági szabadság mellett módot ad a tőkésnek arra, hogy azt termeljen, amit jónak lát, a termeléshez a másik két termelési tényezőt egyéni belátása szerint vegye igénybe, tekintet nélkül a közérdekre. Módja van a tőkésnek arra, hogy emelje, vagy csökkentse a termelést, hogy az áruforgalmat, a pénzforgalmat, a tőkekamatot és a hitelnyújtást kizárólag a magánhaszon szempontja által vezérelve, tehát társadalom ellenesen befolyásolja.

Ha ezek szerint a tőkegazdasági rendszer főhibájára kívánnák rámutatni, azt kellene mondanunk, hogy ez a hiba a termelés önkényességében, anarchikus megjelenési formáiban keresendő.

Az individualis gazdasági szabadság védelmezői a rendszer létalapját azzal kívánnák igazolni, hogy ennek a szabadságnak az érvényesülését a közérdek szempontjából is kívánatosnak állítják. Az elmélet egyszerű. Ami az individumnak jó, az az individuumokból álló összeségnek is jó, de emellett nem tételezhető fel, hogy az egyén olyan gazdálkodást folytasson, amely nem gazdaságos.

Tagadhatatlan, hogy az elmélet erősen valószínűnek tűnnek, ha a tőkegazdasági rendszerről elmondottakat nem vesszük figyelembe. Nem tagadható azonban, hogy az egyéni, a magánhaszonnak óriási ösztönző ereje van. Ez képes az embert nagy erőfeszítésekre bírni s ez az

erőkifejtés a gazdasági előrehaladást sokszor eredményesen szolgálja. Minthogy azonban a gazdasági szabadsággal nemcsak ügyesen dolgozó racionális termelők élnek, hanem a meggondolatlan, nyereszkeskedési vágytól fűtött kapitalisták is, a rendszer antiszocialis és gazdaságellenes kilengései kétségkívül megállapíthatók.

Addig, amíg a természeti kincsek, valamint a tőke és a munka olyan mennyiségben álltak rendelkezésre, hogy azoknak pazarló felhasználása is lehetséges volt, a tőkegazdasági rendszer antiszocialis és gazdaságellenes magánérdekű kilengései elviselhetőek voltak. Idővel a tőkegazdaság a termelés gyors fejlődésé révén egyre közelebb jutott az u.n. telítettségi ponthoz, amely azután a termeléstől várt hasznot erősen kétségessé tette.

A kapitalisztikus gazdasági berendezés éppen ettől a ponttól kezdve lesz veszélyes a

közérdekre, mert a mostmár nehezen elérhető haszon érdekében hatalmi eszközök segítségével igyekeznek érvényesülni.

A kapitalizmus - mondhatjuk - minden erkölcsi titulus nélkül viszonylag nagy szabadságot élvezett, s a termelés terjedelme és iránya felett nemzetközi vonatkozásban is szabadon határozhatott.

A szocialis elveknek, a közösségi érdekeknek, a magánérdek és haszon érdekeit szolgáló gazdasági rendszerben is érvényesülniök kell s ennek a meghatározása, hogy a termelés milyen ágában, vagy egyáltalán a termelésben a közérdekű szempontokat milyen fokig érvényesíti, s milyen mértékben hagyja meg a kapitalisztikus elemeket - az állam feladata.

A marxi szocializmus. Kétségtelen, hogy a marxista gazdasági elmélet e téren tulzásba megy. A marxizmus egyéb tőkeképzést nem ismer el, csak azt, ami a munkaerőből értéktöbblet elvonás ut-

ján áll elő. Az emberi evolúció érdekében kifejlesztett kutatói, feltalálói munkateljesítményre nem tekint, amely pedig rizikóval és személyes bátorsággal termel tőkét. A tudományos, művészi és államférfiúi munkát, a földmivelő családok nem egyszer csodálatra méltó önmegtagedással járó tőkeakumuláló kemény munkáját ez a rendszer nem méltányolja. A rendszer nem veszi figyelembe, hogy a kapitalista termelésnél az egész kockázat a vállalkozóé, a munkások pedig biztos jövedelmet huznak. A vállalkozót munkája ellenében bizonyos jövedelemhányad illeti és ez a jövedelem értéktöbbletelvonásnak nem tekinthető.

A marxizmus csak a munkás szempontjából tekinti a termelést, pedig a tőke is fontos termelési tényező, amelynek szerepe módosulhat egy szocialis, vagy szocialis alapszinezetű termelési rendszerben, de jogosultságát megtagadni nem lehet, mert a tőkevagyon nem ritkán szel-

lemi, illetőleg erkölcsi kiválóságot árul el, s így a tőke termelési tevékenységének honorálása a szellemileg, illetve erkölcsileg kiváló társadalmi szerepét is látszik biztosítani.

A kulturszocializmus. Az a szocializmus, amely felülemelkedik a marxi idea egyoldalúságán és olyan álláspontot foglal el, hogy az általános emberi haladás szempontjából valamennyi osztály érdekeit figyelembe veszi, s a magasabb emberi hivatást is méltányolja, tekinthető a mai társadalmi törekvések tartalmának és nevezhető kulturszocializmusnak.

Monopoliумok. A tőkegazdasági rendszer, amelynek alapja a profitéhség, arra ösztönzi a vállalkozót, hogy tőkét gyűjtsön. Szükséges ez a tőkegyűjtés, mert különben a vállalat nem bírná ki az öldöklő versenyt. A tőkegyűjtés érdekében a vállalkozó kénytelen a termelést racionalizálni, mechanizálni és olcsó anyagforrásokat kutatni.

A racionalizálás és a mechanizálás tehát tőkeakkumulációt tételez fel, ami azután csökkenő profitrátát eredményez. Ennek az ellensúlyozása céljából azután a termelést szélesebb alapokra fektetik, így azután a fokozódó tőkealkalmazás gigantikus technikai berendezések megalkotásához és a termelés centralizációjához vezet. A kevés kézben összpontosuló termelés eme önműködő fejlődése révén végül a monopóliumok kifejlődése áll elő. Vagyis a kevés számu hypercentralizált termelő üzemeket úgy tekinthetjük, mint a tőkegazdasági rendszer tulfejllettségéből előálló - ugynevezhető - határjelenségeket. Aligha tekinthető ugyanis egyébnek a néhány kézben összpontosuló termelés, mint a monopóliumhoz, vagy hogy úgy mondjuk, a közületi monopóliumhoz hasonló helyzethez - attól mégis jelentős különbségekkel.

A közületi monopóliumnak is alapvető

jellegzetese, hogy a magánversenyt kizárja, de nem minden esetben azért, hogy ezzel a saját érdekeinek megfelelő legkedvezőbb gazdasági állást biztosítsa. A versenykizárás a közületi és a közületek birtokában lévő magánjogi alapon álló vállalatoknál, amelyek defakto versenytárs nélkül működnek /mint pl. az államvasutak/ nem feltétlenül nyereszkesedési célzatu. A versenykizárással elérhető cél lehet az olcsóbb termelés és forgalombahozatal is, szóval lehet altruista célú is. Ugyanez a monopolszerű tényleges helyzetbe került magánvállalatokról megnyugvással nem állitható s így e szervezet valóban úgy jelentkezik, mint a tőketermelési rendszerben a profitvágytól fűtött egyéni önkény által, nyereszkesedési alapcéllal életre hívott centralisztikus termelési methodus.

Természetesen következik a kérdés, hogy milyen szerep vár erre a rendszerre a terv-

szerű, vagy a tervszerűség felé haladó gazdasági rendben. Egyszerűbben úgy is feltehető a kérdés; megállhat-e, vagy meg kell szünnie a monopoliumpoknak a tervgazdasági rendben?

Mint minden problema, ez is több oldalról fogható meg.

Tekintettel arra, hogy a tőkegazdasági rendszer antiszocialis kinövésésként jelentkezik a monopolum, feltétlenül beavatkozást igényel. A termelés monopolisztikus központosítása által kifejtett társadalomellenes következmények a tervgazdaságban feltétlenül megszüntetendők. Mi módon történhetik ez? Megfér-e a kettő együtt?

A monopoliumnak más oldalról tekintve tagadhatatlanul vannak társadalomgazdasági előnyei. Pl. ha a verseny kizárásával egyeduralomra jutott, tervszerűen alkalmazkodhat a szükségletekhez és ezzel az ár- és munkabér stabilizációt megvalósíthatja. Ezek a társadalomgaz-

dasági előnyök azonban csak akkor értékelhetők a tervgazdaság szempontjából, ha a nyereséghányadot nem a vállalkozó határozza meg.

Szükséges tehát, hogy a monopoliumok a társadalomgazdasági szempontoknak megfelelően használtassanak fel, szükséges e célból, hogy a monopoliumok állami ellenőrzés alá kerüljenek, s azok államosításánál a közérdek parancsának megfelelően a termelvényeknek a közjólét és az általános szükséglet szempontjából való sorrendje kell, hogy döntő legyen.

Mindamellett a kapitalisztikus magánmonopoliumok állami rendszabályozása még nem jelenti a tervgazdaság összes feladatának megoldását.

Olyan termelés, amely a társadalmi követelményeknek megfelel, a fogyasztóképességhez és a racionalizálásnak, valamint a mechanizálásnak a társadalmi követelmények által kijelölt

határához alkalmazkodik, csakis a tervgazdalkodás útján érhető el.

A liberális, a tőkegazdasági és a tervgazdasági rendszer tulajdonságainak vizsgálatát azzal a konkluzióval zárhatjuk le tehát, hogy a tervgazdasági systemával elérni kívánt cél csak úgy valósítható meg, ha egy politikailag körülhatárolt területen az állam egy, vagy több évre approximativ jellegetermelési tervet dolgoz ki, amely terv keretében folyik le a részben szocializált, részben kapitalisztikus forma jellegében megnagyott termelési folyamat.

Ha szükséges - amint hogy kétségtelenül az - hogy az állam évről-évre pénzügyi programot dolgozzon ki és ahhoz pénzügyi nehézségek elkerülése céljából tartsa magát, bizonyára szükséges, egy a tényleges szükségletekkel és az azal összefüggő társadalmi kérdésekkel számoló munkaelőirányzatot is szerkeszteni s ezzel meg-

gátolni azt, hogy a kapitalisztikus magántőkés
gátlásmentes profitéhsége legyen a gazdasági
körfolyamat egyetlen irányító tényezője.

Tartalomjegyzék./Szöveg címek./

Anarchikus elemek a tőkegazdasági rendszerben.	3.
Vámpolitika az imperializmusban.	9.
Az új gazdasági rend.	11.
Szocializmus.	13.
Magánérdek-közérdek.	15.
Valóságos és "kitenyészített" szükségletek.	17.
A tőkegazdasági rendszer előnyei és hátrányai.	22.
Gazdaságfejlődés-társadalomfejlődés.	25.
Ellentétes gazdasági rendszerek.	26.
A liberális rend.	28.
A marxi szocializmus.	33.
A kulturszocializmus.	35.
Monopóliumok.	35.

- - -

A felhasznált művek jegyzéke.

- Dr Balás Károly: A jövedelem elosztás főigái a kapitalizmus korában. Budapest, 1913.
- Dr Balás Károly: Társadalmi politika. Bpest, 1924.
- Dr Balás Károly: A merkantil és fiziokrata irány, mint tényező a nemzetek gazdasági életfolyamatában. M. Társ. Tud. Szemle. 1912.
- Dr Balás Károly: Politikai gazdaságtan. /közgazdaságtan/. Budapest, 1922.
- Dr Balás Károly: A szociálpolitika főkérdései. Budapest, 1929.
- Barcza Imre: A középeurópai vámunió kérdésének irodalma. Budapest, 1917.
- Dr Drucker György: A nemzetközi szervezetek. - A nemzetközi organizacio kialakulása. Budapest, 1933.
- Dr Geszthelyi Nagy László: A mezőgazdasági irányítás esődjéje M. Gazdák Szemléje. XXIX. évf. 10 sz. 1934. okt.
- Ihrig Károly: A mezőgazdaság irányítása. Magyar Szemle 1934. XXIII. k. 2. sz. cikk.
- Dr Markovits István: A nemzetközi kereskedelem szabályai, kereskedelmi szerződések és irányított gazdaság. Mezőgazd. Közlöny. VIII. évf. 1935.

- Dr Palotay Dénes: A szovjetunio külkereskedelmi szervezete és mérlege. M.Gazdák Szemléje.XXXIX.évf.10 sz.1934.
- Szekfü Gyula: Népiség, nemzet és állam. II. Szemle 1934.XXII.köt.1.cikk.
- Dr Vass János: Kulturtermelés és a termelés irányítása. Budapest. A.M.Mezőgazdasági Társ.kiadása.
- Navratil Ákos: Közgazdaságtan. Budapest,1933.

